

Az utolsó táltosok egyike Mese az ekéről

Újabbán azon veszem észre magam, több excentrikus embert ismerlek, mint szabályost: van egy ötlet, miért... *Apró Mátás* tanár úr életében mindössze két pont biztosítja a visszatérőt, a szabályost — tanult, s később tanított is a volt uradalmi major iskolájában, a többi mind megismételhetetlen kitérő, és alig túlélhető dupla csavar. De e szabályosság sem mindennapi; ezer ember között két ilyen akad, esetleg három... Egyre kevesebb újjunk elegendő, hogy megszámoljuk rajtuk a régi tanítókat.

— *Ányáson jártál a húszas években elemi iskolába, édesapád volt a tanító* — kezdtem a beszélgetést; kávé mellett, festmények közt ülünk a tanár úr szobájában. A képek — olaj, akvarell — az ő munkái, több kiállításon szerepeltek már. — *Hol van Ányás, és mi ez?*...

— Szegedtől körülbelül negyven kilométerre található, a Tisza partján. Legközelebb Mindszent van hozzá, hat-hét kilométerre, a folyó túlsó partján. Itt volt a mindszei komp, s az anyási kanyar ma is fontos navigációs pontja a Dél felé tartó légi járatoknak. Belgrád, Athén, Damaszkusz...

— *Jártunk már Ányáson, ma így néz ki: gazienger, itt-ott tanyaromok, gazdag madárvilág, róka, szájában fűvel, sehol egy ember. Mi volt Ányás a múltban?* — kérdeztem, belekörttyölve a kávéba, s a képeket nézegetve. Akad köztük anyási témájú is.

— *Ányás egy volt a Felgyőtől Algyőig terjedő, harmincezer holdas Pallavicini hitbizomány majorjai között. Amit mi ott nemrég láttunk, ahhoz képest virágzó gazdaság... A föld megművelése érdekében létrehozott majorságok eléggé önálló életet éltek: volt intéző két segéd-tiszttel, volt orvos, állatorvos, bogár, kovács, plébános... Valamint őrgrof Pallavicini Alfonz Károly.*

— *E sorban helyezhető el a tanító is...*

— *Ő volt apám, egyébként szintén Mátás. Hozzá jártam iskolába. Iglon végezte a tanítóképzőt, főnn a Szepességhen... Negyven évig volt tanító Ányáson; előtte Hantháza-majorban tanított.*

— *Hogyan emlékszel vissza az iskolára? Tanyai iskolát az emberek ma legfőbb moziban vagy valamelyik álmukban látnak, majorságit még úgy sem...*

— *Egy nagyterem katedrával, padokkal, egy szobányi szertár, s a tanítói lakás tartozott az iskolaépülethez. A teremben kemencével fűtöttek, a hatvan gyerek reggelente körül szározgatta meg ruháját. Három-öt kilométerrel jöttek ide iskolába a gyerekek, Levelény-majorból, Alsó-Ányásról, Fekete-tanyáról. S hogy kik voltak ők? A cselédek ivadécai, de együtt jártak velük az intéző, a segéd-tisztek, egyebek gyerekei is. A tanító semmiféle különbséget nem tett köztük. Szenes Jenő főintéző gyereke éppoly bánásmódban részesült, mint a kutyacöszé, vagy az éjjeliőr. Az iskola egyébként nem „Klubi” volt, nem állami intézmény, hanem a gróf építtette.*

— *Reggel nyolckor kezdődött a tanítás...*

— *Ha odaértek a gyerekek. Nem volt pontosan kicentizve; a lényeg, hogy mire elvégezték a négy osztályt, tökéletesen tudják az anyagot. Mivel egy teremben volt mind a négy osztály, a negyedikesek is hallották, amit az elsősök vagy a másodikosok tanultak.*

— *Ez alkalmasint fontosabb, mint a fordítottja. Manapság is vannak negyedikesek, akiknek szintén jót tennie, ha újrhallhatnák az elsős anyagot... Mit is tanítottak akkoriban, a húszas években, mi is volt a tananyag?*

— *Megtanítottak minden alapvető és nélkülözhetetlen ismeretet a fejszámolástól a rajzig és a magyar történelemig. Olvasókönyveinkből az ősmagyarokról, a tatárjárásról, a Zrínyiekről egyaránt értesülhettek.*

— *Ez alkalmasint elég szerencsés volt; a mi korosztályunk Kevély Kezéről értesülhetett az olvasókönyvből, s Kapzsi Csunról is... Míhez kezdtek a gyerekek a négy osztály elvégzése után?*

— *Továbbtanulásukra aligha volt esély aki béres lehetett, vagy pláne kocsis, az már sikeres embernek tudhatta magát, akinek szabályosan, az elvárások szerint fut az élete. Általában ottmaradtak a majorban, így a tanító mindekit ismert. Tudta, hogy a Bözsinek, aki annak idején szorgalmas és jó tanuló volt, most Jóska a férje, és Jancsi a gyereke, aki jövőre kerül az iskolapadba. A szeme előtt nőttek föl a gyerekek, ismerte őket, mint a tenyerét, tudott velük egyénileg foglalkozni.*

— *Szerették a gyerekek a tanítót?*

— *Hát... Az akkori nevelés más fölfogást vallott, mint a mostani. Ma, ha egy apát térden rúgja ötéves lánya, azt mondja: jaj, de jópofa a Juci... A gyerekek akkoriban tisztelték a felnőtteket, különösen a tanítót. A későbbiekben, a háború után is tisztelték, amikor már megvolt az oklevelem, s a sövényházi közszéki tanács kinevezett tanítónak Dócsra. A tanító szinte olyan szerepet töltött be még akkoriban is, mint az indiánoknál a varázsló, vagy a régi magyaroknál a táltos. Mindent tudtunk... Ha az intéző valamiben elbizonytalanodott, megkérdezte a tanítót, és a tanító tudta a választ. Ha a válaszról később kiderült, hogy helytelen — a tanító szedhette a sátorfáját. A válaszok azonban többnyire helyesek voltak... Magam '48-ig tanítottam Dócsra, aztán meghívtak az újszegedi tanítóképzőbe, mert olyan gyakorlóiskolai tanárra volt szükség, aki tanított már összevont osztályú intézménytípusban, s ezt be is tudta mutatni. Időközben elvégeztem a pedagógiai főiskolát, így lettem tanár az intézmény II. gyakorló iskolájában. Onnan hívtak meg a Ságvári gimnáziumba rajztanárnak, a hetvenes évek elején. Tíz évig tanítottam ott, a nyugdíjig. Most festek, a régi tanyavilágot örökítem meg, mielőtt még el nem tűnik végleg. A télen nemigen ment a munka, de majd a tavasszal, kinn a fényben...*

— *Manapság nehéz tanítóként táltosnak lenni. Majdnem lehetetlen, túl általános... Konkrétebb, egyetlen gyűjtőpontra irányuló ismereteket igénylő szakmában, mint például a festés — talán még lehet. Az utolsó tanyai, volt majorsági tanítók egyikeként mit tanácsolnál a mostanában végző pedagógusoknak? Mi a teendő, ha már nem lehetnek táltosok?*

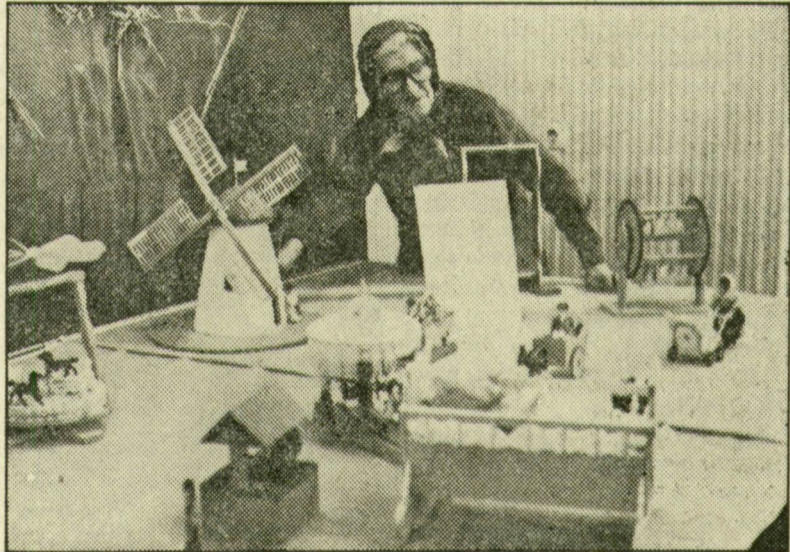
— *Szeressék a gyerekeket, ez a legtöbb s a legfontosabb.*

FARKAS CSABA

Szép kort ért meg Szabó néni. Régóta él mesélő nagymamakorban. Mi kell a meséhez? Szellemi frissesség. Megvan. Az ő meséihez azonban testi izgékonyosság is szükséges. Örökmozgó fürgeség. Örökölte, vagy maga alakította, de ez is benne van. Játékoság is. Most kiállítást rendeztek Zákányszéken játékos életmeséiből.

Önkényesen mondom mesének, amit látok, hiszen akkor az igazi, ha szavait is mellé teheti. Megkértem, jöjjön át, és mutassa be saját maga, amit csinált. Röpké türelmet kért, amíg kap magára valamit, és indulhattunk is. Mondhatnám modellnek is akár minden tárgyat, mert föltétlenül hűsögre törekszik de azért nem mondom, mert minden apróságot fölhasználna, ami a konyhában a keze ügyébe esik. Kifaragja konyhakéssel akármelyik állat vázát, de ráragasztja a képeskönyv ábráját. Szarvasos szánkót akart csinálni Mikulásra, de csak őzike volt a könyvben. Nem baj, elhúzhatja azt a szánkót őz is. Ökrösfogatot is farag, de csak olyan képe van hozzá, amelyiken a barom oldat fordítja a fejét. Jó lenne úgy is, de akkor hogyan tegye a jármót a nyakára? Nincsen semmi baj, levágja a feje elejét, de meghagyja a két szarvát. Biológiai csoda lesz így belőle, olyan állat, amelyiknek egymás után nőtt a szarva. Nem baj, így is ökör az, hiszen teljes oldalhosszában az. A mese megenget ilyen elváltozásokat.

Mesél arról, hogy volt egyszer egy szélmalom, a Király Pistáé. Szabályos szélmalom, noha alatta hullámpapírosból van a föld, hungarocell a fala, és méhészeti rácsból van a vitorla. Kézrel forgatni lehet a vitorlát is, és fordító kocsival szélirányba fordulhat az egész tető. Kemény-szavú, fahitű ember volt az öreg Király, akkor beszélhettem vele, amikor egy agyvérzésen — szélütésen — már túl volt. Kilenc gyerekét mind maga segítette a világra, bába-asszonyt csak a fűrésztéshez hívott, mert az sehogyan nem állt a kezére. Biztos, ami biztos, előtte azért megmártotta a vályú vizében is, akkor is, ha zimankós tél volt. Ennyi kell az egészséghez. Fogorvos csak az utolsó fogát húzta ki. Kíváncsiságból ment el hozzá, mert az összes többi a szomszédasszony szedte ki közönséges fogóval. Nagy ceremóniával érzéltetett az orvos elől is, hátul is, de még hetek múlva is fáj, pedig jól betimszóta, amikor hazáért. Ráérs ember volt, ha nem fűjt a szél, de ha csak kicsit is megmozgatta a vitorlákat, már dolgozott. Lánykérőbe is akkor ment, amikor nem fűjt. Kifogott a fináncokon is, amikor a nagy hó ellenére kikecmeregtek hozzá, és paprikaórlás miatt lepecsételték a malmát. Éjszaka a kisablak alá fordította a nagy lapátokat, föl-

mászott, bemászott, és minden paprikát eltüntetett. Az első eresztés kukorica csíphette a hizók torkát, de ők nem szóltak semmit a fináncoknak. És kifogott azokon is, akik műemlékké akarták nyilvánítani a malmát. Úgy igazította a dolgot, hogy a szemük előtt dőlt össze. Minek kerülgetné a saját portáján a más malmát? Itt áll most a malom, előtte az öreg Király, mezítláb persze, mert Szegedre is mezítláb ment be, és korcos-ráncos gatyában járt. Apró baba képében áll ott, festőkötényben.

Arról is mesél, hogy látott ő nagykeréket is valamelyik búcsúban vagy vásárban. Őriáskeréknek mondja a mai ember. Itt is apró babák jelzik a fizető vendégeket. Kerekes kútról is mesél, Erdélyben látott ilyet. Zákányszék szegény hely volt mindig, itt csak gémeskútra tellet. Talán emlékeznek olvasóim a hatlábú kutyára, valamilyen motorolaj reklámjában találkozhattak vele. Szabó néni föltalálta a hatlábú asszonyt — a mesében minden lehet —, amint éppen a babakocsit tolja. A lépegető bábút nehéz lenne konyhakéssel kifaragni, azért rakott alá hat lábat, hogy körbeforogva a folyamatos lépegetés illúzióját keltse. A legtökéletesebb illuzionista a gyerek, aki elfogadja tökéletesnek az ilyen megoldást, és ezt nagyon jól tudja Szabó néni. Van itt tulipános bölcső is — méreteinél fogva akár a bölcsőde összes gyereke beleférne —, forgatókerékkel hajtható ringlispil, szélpropellerrel működő lófuttató, és itt van az ugyancsak hungarocellból való templom is, kívülről kapcsolható villanyával, szépen faragott oltárával. Stílusa szerint leginkább a domaszéki régi templomot utánozza. Szegeden járva útbaesett jövet-menet. És itt van az eke is, taligával, két marhával. Évövede figyelmeztetem, a barázdában járó kerék nagyobb volt, mint a másik, itt viszont egyforma mint a kettő. Felel is rá egy nagy sóhajrással:

— *Tudom én azt, huszonhárom évig jártam az eke után, amikor az uram odamaradt a háborúban, de nem találtam kisebb kereket hozzá.*

Lehetetlen nem megkérdeznem ezután, mit tudott meg annak idején odamaradt uráról. Igaz mese következett, 1944-ből. Ha hírt vette Etuska, hogy valaki hazajött a háborúból, ment azonnal hozzá, hátha tud valamit az uráról, két szép gyereke apjáról. Éjjel akart nekiindulni Kissorra is, amikor meghallotta, hogy onnan is hazajött valaki. Mondta a szomszédasszony, legalább reggelig várjon, ne kajtasson éjnek évadján vadidegen helyen. Inkább elmegy vele ő is reggel. El is mentek mindketten, de a kissori ember akkor már szegedi házában feküdt beteg. Nem baj, mentek utána Szegedre. Nagyon legyöngült állapotban feküdt már, Noviszakti néven őrzi az emlékezet azt a mocsaras vidéket, amelynek a tőzegbányájában dolgoztak. Novoszakti lehet talán, a térképen ezt találom, a donyci medence szélén.

— *Nem mertem én azonnal rákérdezni, mert annyiszor hallottam olyan emberekről, akik mindig arról tudtak a legtöbbit, akiről kérdezték őket. Kerülővel indultam. Kérdeztem olyanokról, akik a környékből mentek el. Mindet ismerte, mindről mondott valamit. Olyanról is tudott, akiről már megjött az értesítés is, hogy valóban meghalt. Amikor már kifogytam minden ismerősből, akkor kérdeztem csak: volt ott valami Szabó Antal is? Őt nem ismertem? De bizony, ismertem. Hej, de sokat beszélt az itthoniakról! A Pista fiáról, meg az Olgikáról. Megmondta az én nevemet is, de még a lovunkét is. Amikor már a legkisebb kétségem se lehetett az igazmondása felől, akkor mondta meg, hogy meghalt. Nem bírta a gyomra a mindenféle mocsári vizeket, meg a csalánlevelet, vérhasban halt meg. A legvégén megmutatam a fényképet is, ráismert arra is. Nem tudtam megmondani neki, hogy én vagyok a felesége. Elköszöntem tőle, és csak az utcán robbant rám a fájdalom. Végigsírtam az utat. Itthon szembetalálkoztam egy kisfiúval, meg is kérdezte: Néni, miért sír? Talán elvesztett valamit? El, fiam, el. Mit? Nem tudtam megmondani neki.*

— *Értesítést később se kapott?*

— *Nem.*

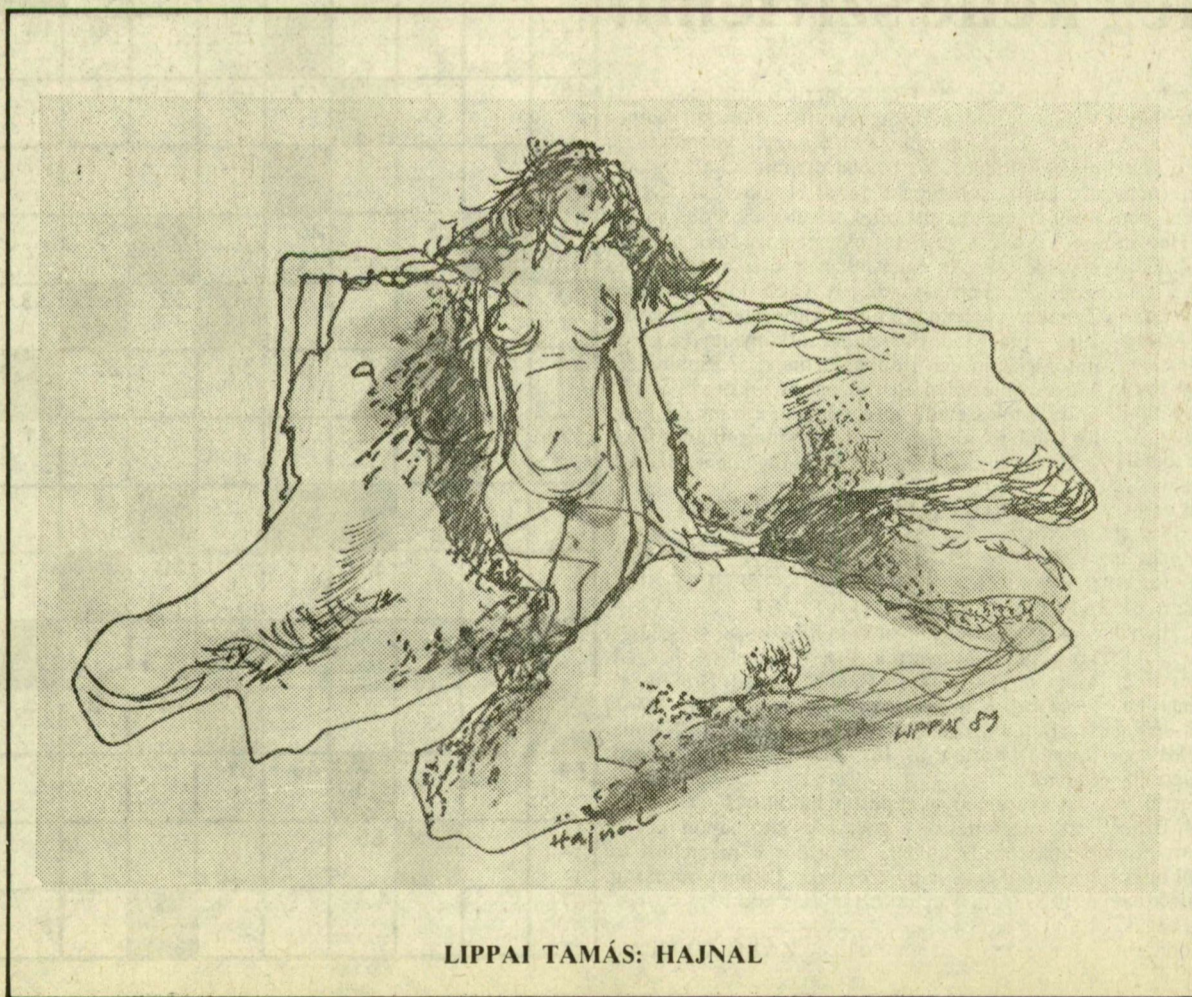
— *Nem is akart elmenni később, megnézni, hová temették?*

— *Azt mondta a kissori ember, tömegsírba dobálták őket. A tömegsírokat általában nem jelzik sehol se, maradtam a két gyerekekkel, és fölvettem a küzdelmek keresztjét. Az uram helyére álltam, negyszáz út szőlőt permeteztem évenként ötször, és barázdáról barázdára másztam végig a tizenhét holdat. Most ötvennyolc ház van azon a földön, amit én műveltem, öt utcára elosztva. Volt úgy, hogy vacsorázni se tudtam, úgy zuhantam bele az ágyba, és el is aludtam mindjárt. Apám az első háború áldozata lett, otthon is én voltam a mindenes, az uram a másodikban, folytattam tehát tovább.*

Negyvenöt év után most is kitört belőle az elfojtott zokogás, amikor addig jutott az elbeszélésben, hogy rászakadt a fájdalom. Az az eke fordította ki belőle, amelyik taligával, tézslával, járommal és két marhával itt van a kiállításon.

A fájdalmak is örök életűek.

H. D.

LIPPAI TAMÁS: HAJNAL